

ЖУАН ГІМАРАЙНШ РОЗА

Жуан Гімарайнш Роза (нар. 1908 р.) — бразильський прозаїк. Працював лікарем, був на дипломатичній службі. Як письменник дебютував 1937 р. збіркою оповідань «Сагарана». Автор роману «Великий Сертан» (1956), книги повістей «Кордебалет» та збірки новел «Перші історії» (1962), з якої узято новелу «Третій берег річки».

ТРЕТІЙ БЕРЕГ РІЧКИ

Наш батько був статечний, хазяйновитий і завжди ретельно виконував свої обов'язки; таким він був уже замолоду, як мені розповідало багато розумних людей, коли я їх про нього розпитував. Скільки я його пам'ятаю, він не був ні легковажним, ні похмурим. Тільки спокійним. У домі всім орудувала мати і щодня сварилася з нами — з моєю сестрою, братом і зі мною. Якось так сталося, що наш батько замовив собі човна. Це був не жарт. Він замовив особливого човна — з акацієвого дерева, з маленькою лавочкою на кормі, щоб там міг сісти тільки один весляр; човна міцно збитого, стійкого, з високою осадкою, щоб він плавав не менше, як двадцять-тридцять літ. Нашу матір ця забаганка дуже розгнівала. Невже батько, який досі був байдужий до всяких розваг, збирається тепер на риболовлю? Батько не сказав їй на це й слова. Наш дім стояв тоді десь за чверть милі од річки: там вода була глибока, завжди тиха, розливалася так широко, що другий берег губився вдалині. Той день, коли човен був готовий, я ніколи не забуду.

Батько взяв капелюх і почав стримано з нами прощатися. Він нічого нам не сказав, не взяв торби з харчами й одежею, не дав нікому ніякої поради. Я думав, що мати почне сваритися, але вона тільки зблідла як стіна, закусилася губи й крикнула: «Ти їдеш? То можеш там і залишитися. Більше не вертайся до нас!» Батько промовчав. Він лагідно глянув на мене й кивнув, щоб я підійшов ближче. Я боявся материного гніву, але послухався, щоб йому догодити. Я навіть наважився запитати: «Тату, може, ви й мене візьмете на свій човен?» Він знов окинув мене лагідним поглядом, попрощався й махнув мені рукою — мовляв, вертайся назад. Я послухався і пішов, але на кручі обернувся. Я хотів побачити, що буде далі. Батько сів у човен і відштовхнувся веслом. І човен поплив — а з ним і його тінь, довга, мов кайман.

Більше наш батько не повернувся. Хоч він нікуди й не поїхав. Він просто вирішив лишитися на річці назавжди, плавати в своєму човні й ніколи з нього не вилазити. Це відкриття буквально нас ошелешило. Наші родичі, сусіди й знайомі зібралися на спільну раду.

Мати поводитися досить стримано, але всі думали про батька

одне — він збожеволів. Проте дехто припускав, що, може, він виконує якусь обітницю, або що він захворів на якусь погану хворобу — проказу, чи що — і з надмірної делікатності прирік себе на це вигнання. Вісті від різних людей — від мандрівників і тих, хто жив над річкою, — підтверджували, що батько ніколи не причалював до берега, ніколи не ступав на землю ні вдень, ні вночі, а тільки вільно плавав по річці. Мати й наші родичі зійшлися на тому, що запаси, мабуть, сховані в човні, вичерпалися, і що тепер він або вийде на берег і піде звідси геть назавжди, — це зрештою здавалося для всіх найприйнятнішим, — або зречеться свого наміру й повернеться додому.

Та вони помилялися. Я вирішив щодня потроху відносити йому крадених харчів: це спало мені на думку першого ж вечора, коли наші запалили на березі річки вогні й при їхньому світлі молилися й гукали батька. Другого дня я непомітно взяв у домі цукру, кукурудзяного хліба, пучок бананів і подався шукати батька. Я вгледів його тільки за годину, нескінченно довгу: він сидів на дні човна, застиглого на гладіні річки. Він помітив мене, але не підплив, не подав ніякого знаку. Я показав йому харчі, які сховав у береговій печері, що була захищена від дощу й роси і куди не міг дістатися жоден звір. Так я робив багато років. Згодом на свій подив я з'ясував, що мати знала про мої хитрощі, але вдавала, ніби ні про що не здогадується; вона сама потай відкладала мені зайвину харчів для батька.

Мати домовилася з дядьком, своїм братом, щоб він допомагав їй у господарстві. Домовилася з учителем, щоб він нас навчав грамоти. Одного дня вона попросила священика надіти ризи й з піщаної відмілини умовити батька, щоб той повернувся додому. А потім якось підмовила солдатів, щоб вони прийшли й нагнали йому страху. Та нічого не допомагало: батько пропливав у далечині, борознив своїм човном річку, але близько до себе не підпускав нікого. Навіть журналісти, які приїхали на моторному човні, щоб сфотографувати батька, не змогли наздогнати його: батько зник на тому боці, сховався разом з човном на болоті, що тяглося цілу милю між очеретом і верболозом і де в сутінках міг орієнтуватися тільки він.

Нам не залишалось нічого іншого, як примиритися з його дивною відсутністю. Тяжко було це усвідомлювати, і, щиро кажучи, ми ніколи так і не примирилися. А надто я, що в усьому, хотів я того чи ні, шукав підтримки лише в батька: ніхто інший для мене не існував. Який він непохитний! Як тільки він може це витримувати. Вдень і вночі, в сонце і в дощ, у спеку, туман і в лютий холод, без постелі, в старому капелюсі, цілі тижні, місяці й роки — він не помічав, як минає життя. На жоден із двох берегів не виходив він, так само як і на острови та річкові одмілини. Хіба що прив'язував човна десь у затишку, щоб передрімати. Але ніколи не розкладав вогню на піщаному березі, не користувався ліхтариком, не витирав сірника. З того, що я ховав йому між корінням смоківниці чи в береговій печері, він брав мало, лише найнеобхідніше. Чи не захворів він? А чого ж тоді не слабшала сила його руки, щоб вести човен і долати опір повені, коли все нестримно мчить униз — тіла втоплених тварин і вивернуті з корінням дерева? В нас про нього більше не говорили. Тільки згадували в думках. Нашого батька годі було забути; а якщо нам починало здаватися, ніби ми про нього забуваємо, образ його наново оживав у нашій пам'яті.

Моя сестра вийшла заміж; мати не захотіла справляти їй бучного весілля, бо ми завжди згадували батька, коли їли якусь смачну стра-

Давід Альфаро Сікейрос. Страх. (Фрагмент).

ву; або вночі в теплій постелі уявляли собі, як він холодної дощової ночі вичерпує з човна воду після бурі. Дехто з наших знайомих дивувався, що я став такий подібний до батька. Але я знав, що він нині зарослий, вусатий і бородатий, що в нього довгі нігті, він змарнів і схуд, став схожий на звіра, бо був майже голий, хоч і брав дещо з одежі, яку ми йому час від часу клали в печері.

Про нас він і чути не хотів, може, він нас розлюбив? А я з любові й пошани до батька, коли мене іноді хвалили за якесь добре діло, відповідав: «Це тато мене так навчив робити...» Це, звичайно, була брехня, але брехня в ім'я правди. Якщо вже він про нас не згадував, не хотів про нас знати й чути, то чому ж він не поплив угору або вниз за течією в далекі, ще не досліджені місця? Тільки йому одному було це відомо. Та ось у моєї сестри народився хлопчик, і вона вбила собі в голову показати батькові онука. Погідного дня ми всі видерлися на кручу, сестра в білій весільній сукні підняла дитя на руках, а її чоловік при-

кривав їх обох парасолькою від сонця. Ми кликали, чекали. Але батько не відгукнувся, ми всі плакали там і обіймалися.

Після цього сестра з зятем виїхали далеко звідси. Брат теж вирішив перебратися до міста. Життя змінювалося, час неблаганно плинув уперед і ніс нас із собою. Мати зрештою переселилася до своєї сестри. Вона була вже зовсім старенька. Я залишився сам. Мені навіть на думку не спадало, що я мав би одружитись. Я покійно ніс тягар життя. Батько відчував у мені постійну потребу, поневіряючись на річці-пустелі, хоч так і не пояснив мені свого вчинку. Але коли я вирішив будь-що дізнатися, чому він це зробив, і почав у всіх допитуватися, то почув, нібито батько колись усе пояснив тому чоловікові, який змайстрував йому човна. Однак той чоловік уже давно помер, і ніхто не пам'ятає, щоб він згадував коли-небудь про це. Я чув тільки те, що коли на річці почалися повені з безперервними дощами і всі злякалися, що настане кінець світу, наш батько, мовляв, виявився мудріший за Ноя і завчасу приготував собі човна. Я не міг осуджувати свого батька. На скронях у мене вже сріблилася перша сивина.

Я був пригнічений. Може, тому, що почував свою провинку? Батько не повертався: ріка, ріка без кінця-краю. Я вже теж почав старітися, життя для мене мало тільки один сенс — чекання. Я захворів, почував нудоту, слабкість, мене мучив ревматизм. А як же він? Йому, мабуть, було дуже важко. Він був такий старий, що міг щодня знесиліти, і тоді човен перекинувся б або поплив би безвладно за течією, його потягло б униз через дикі пороги, в безодню водоспаду, у згубні вири. Серце моє стискалося від болю. Я не знаходив собі місця. Я завинив сам перед собою, хоч і не знав чим. Якби знав, усе було б інакше. І тут у мене виникла одна ідея.

Я не чекав і дня. А може, я був божевільний? Та начебто, ні. В нас це слово ніколи не вимовлялося, після стількох років ніхто вже не мав підстав назвати мене божевільним. Я зробив тільки те, що повинен був зробити — пішов на берег річки. З хусточкою, щоб мене було краще видно, коли я махатиму. Я був при здоровому розумі. Чекав. Аж ось нарешті з'явився він, батько, я впізнав його постать. Він сидів на кормі свого човна. Я кілька разів окликнув його. І сказав те, про що вже давно думав, у чому був певен: «Батьку, ви вже старий, своє ви вже зробили... Тепер ви можете піти... Ви йдіть, а я займу ваше місце в човні!» Як тільки я сказав ці слова, на серці в мене стало спокійніше.

Батько вислухав мене. Хвилину постояв. Потім змахнув веслом і рушив до мене. Я раптом відчув страх, бо він перед цим іще підніс руку й помахав мені — уперше після стількох років! А я більше не міг... Волосся стало в мене дуба зі страху, я кинувся бігти, тікати звідти чимдуж. Бо мені раптом здалося, що батько повернувся з того світу. І тепер я прошу в нього за це прощання.

Мене кинуло в дрож, я захворів. Відтоді про нього вже ніхто не чув. Чи можна я вважаю себе мужчиною після цього? Ніколи. Тепер я вже мовчатиму повік. Для мене вже все запізно, і я не встигну набутися на цьому світі. Але коли проб'є моя смертна година, хай мене теж покладуть у човник і пустять плисти річкою, яка вічно котить свої води між далекими берегами. Там будемо тільки ми вдвох — я і річка — річка внизу, річка навколо, річка всередині, річка скрізь...